

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

**BIOXILMA-XILLIK
O'QUV DASTURI**

Bilim sohasi: 500 000 – Tabiiy fanlar, matematika va statistika
Ta'lim sohasi: 510 000 – Biologik va turdosh fanlar
Mutaxassis 70510101 - Biologiya
yo'nalishi:

Urganch – 2024

Fan/modul kodi BXXB151	O'quv yili 2024-2025	Semestr 1	ECTS - Kreditlar 5
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili O'zbek	Haftadagi dars soatlari 4	
Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
1. Bioxilma-xillik	1-semestr-60	1-semestr-90	150
2. 1. Fanning mazmuni	Fanni o'qitishdan maqsad va vazifasi-Kursni o'qitishdan maqsad yurtimizdagi bioxilma-xillik muammolarini o'rgatishdan iborat. Oxirgi 30-40 yilda olib borilgan siyosat tufayli, ya'ni qishloq xo'jalik sektorini noto'g'ri va ekologik xavfli rivojlanishi oqibatida O'zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo davlatlarini biologik resurslariga jiddiy ziyon etkazildi. Ekologik muhit barqarorligida tabiiy sistemalar va biologik resurslar rolini alohida e'tiborga olish kerak. Kelajakda, davlatni mustabkam rivojlanish yo'lida, biologik resurslardan oqilona foydalanish va bioxilma-xillikni saqlash yo'llarini ishlab chiqish xozirgi kun vazifalaridan biri hisoblanadi. Bioxilmaxillik tushunchasi. Biologik xilma-xillikni nafaqat O'zbekistonga, balki butun dunyo uchun muhimligi to'g'risida ma'lumotlar beriladi. O'zbekistonda biologik xilma-xillik konvensiyasi. Bioxilma-xillikni saqlashga qaratilgan milliy strategiya va xarakatlar rejasi haqida to'liq tushunchalar beriladi. Bioxilmaxillikni saqlashga qaratilgan milliy strategiya va O'zbekistonda olib borilayotgan boshqa tashkiliy ishlarni o'zaro aloqasi haqida ma'lumotlar keltiriladi. “Bioxilmaxillik va uning muhofazasi” fanini o'rganish va O'zbekiston hududining bioxilmaxilligini farqlash, ularni kelib chiqishini tadqiq qilish haqida ilmiy bilimlar, amaliy o'quv va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.		
II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: 1-mavzu. “Bioxilma-xillik” faniga kirish Bioxilma-xillik fanining maqsad va vazifalari. Biologik xilma-xillik yoki bioxilmaxillik tushunchasi qiyosan yangi. U erdagi barcha hayotning xilma-xilligini – hayvonlar, o'simliklar, mikroorganizmlar, ularning genlari va ekotizmlarini anglatadi. Biologik xilma-xillik terminida ma'lum bir organizm to'g'risida statistik ma'lumot emas, balki biologik dunyoning barcha qismlari o'rtasidagi o'zaro munosabatda o'z aksini topgan. Ko'pincha biologik xilma-xillik 3 bosqichda ko'rib chiqiladi: turlar xilma-xilligi, ya'ni barcha hayvonlar o'simliklar xilma-xilligi, shu jumladan,			

qo'ziqorinlar va mikroorganizmlar; genetik xilma-xillik – turlar doirasida genetik materialning xilma – xilligi; ekotizimli xilma-xillik – ekotizimlar xilma – xilligi (masalan, o'rmonlar, tog'lar, dasht yoki savanna, cho'llar va boshqalar). Birgalikda bu darajalar bioxilma – xillikning tarkibiy qismini shakllantiradi. 2-mavzu.O'zbekistonning fizik va geografik ta'rifi Geografik joylanishi. Iqlimi. Geopolitik xususiyatlari-aholisi, ekonomikasi, Qishloq xo'jaligi. Zaharli ximikatlari. Irrigatsion sistemalar. CHorvachilik. O'rmon xo'jaligi. 3-mavzu. Bioxilma-xillikni saqlashga qaratilgan milliy strategiyasi Umum siyosiy va sotsial-ekonomik ahvol tahlili. Muhofazaga olingan hududlar tahlili. Aholini ogohlik darajasi, ta'lim va ishtiroki. Oqilona foydalanish muammolari tahlili. 4- mavzu. Qo'riqlanadigan hududlar sistemasi Aholini olib borayotgan ishlardan oqilantirilganlik darajasi, ishtiroki va ma'lumoti. Barqaror foydalanish. Iqtisodiy foydalanish. Ilmiy va ta'lim sohasida foydalanish. Madaniy va qayta tiklash maqsadlarida foydalanish. Strategik prioritetlarni aniqlash. Muhofazaga olingan hududlarni sistemasi rivojlantirish. Jamoani ogohligi, aholini ma'lumoti va ishtiroki. Mukammal foydalanish.Strategiyani qabul qilish, ish davri va o'zlashtirish. Strategiyani maqsad va muammolari. 5-mavzu.O'zbekistonda erdan foydalanish va suv resurslari O'zbekistonda erdan foydalanish, mamlakat hududidagi har xil erlardan qanday foydalanilayotgani xarakteri haqida va bioxilma-xillikni saqlash uchun erdan foydalanishning turli toifalariga tegishli bo'lgan hududlarning zarurlik darajasi to'g'risida muayyan umumiy tushuncha berish. O'zbekistonning suv manbalari: er usti manbalari, ko'llar va suv omborlari to'g'risida to'liq ma'lumotlar beriladi. 6-mavzu. O'zbekistonda turlar xilma-xilligi O'zbekistonning bioxilma-xilligi 27000 ga yaqin turni tashkil etadi, shundan 15000 dan ortig'ini hayvonlar tashkil etadi, o'simliklar, qo'ziqorinlar va suv o'tlari 11000 ga yaqin turga etadi. Umurtqasizlardan bo'g'imoyoqlilar guruhi hammadan ham keng tarqalgan. Umuqtqalarning esa 100 dan ortiq turi mavjud. O'zbekiston florasida esa 4800 dan ortiq 650 ta turkumga va 115 ta oilaga mansub o'simliklarni o'z ichiga olishi to'g'risida ma'lumotlar beriladi. 7-mavzu. Bioxilma-xillikni saqlashning qonuniy asoslari O'zbekiston Respublikasida tabiatni muhofaza qilish sohasidagi qonunchilikning tabori takomillashib borishi, yildan yilga nodavlat jamoa ekologik tashkilotlari tarmoqlarining kengayib borishi haqida, tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonun, alohida muhofaza qilinadigan hududlar to'g'risidagi qonun, hayvonot olamini muhofaza qilish va undan foydalanish qonunlari hamda boshqa barcha bioxilma-xillikni saqlashga qaratilgan qonunlarning ahamiyati.	3
---	---

8- mavzu. O'zbekistonda bioxilma-xillikni qisqarish sabablari O'zbekistonda bioxilma-xillikning asosiy xavfi, ular areallarning qisqarishi va ma'lum darajada o'zgarishi to'g'risida, tabiiy ekotizmlarga antropogen omillarning ta'sirlari to'g'risida. 9-mavzu. Bioxilma-xillikni saqlashda muxofaza qilinadigan hududlarning ahamiyati Halqaro huquq. Bioxilma-xillikni boshqaruvchi institutlar. (O'zbekiston tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasi o'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasi, O'zbekiston ovchilari va baliqchilar jamiyati). Muhofazaga olingan tabiiy hududlarning boshqaruv sistemasi. Qo'riqlanadigan hududlarning kategoriyasi. (Davlat qo'riqxonalari, Milliy bog'lar, byurtmaxonalar). Qo'riqlanadigan hududlar muammolari va ularni boshqarish. 10-mavzu. Bioxilma-xillikdan oqilona foydalanish Bioxilma-xillikni saqlashga qaratilgan chora-tadbirlar. Ta'lim, mutaxassislar tayyorlash va aholi ishtiroki. Bioxilmaxillikni saqlash bo'yicha O'zbekistonda olib borilayotgan ishlar. 11- mavzu. Ekologik sistemalarga biologik xarakteristika Past tekisliklarni cho'l ekosistemalari, tog' oldi yarim cho'llari va dashtlar, qum cho'llari, toshloq cho'llar, sho'rxok cho'llar, tuproq cho'llar, daryo ekosistemalari, to'qayzorlar, hamda tog' ekosistemalari. Keng bargli va ninabargli o'rmon ekosistemalari. Alp o'rmonlari. Turlar xilma-xilligi va endemizm. Bioxilma-xillikka xavf tug'diruvchi omillar. Xavf ostida turgan ekosistema va turlar. Agroxilma-xillik. Bioxilma-xillikni halq xo'jaligidagi ahamiyati. 12- mavzu. Turlarning tabiatda yo'q bo'lib ketish xavfi toifalari Turlarning tabiatda yo'q bo'lib ketish xavfi toifalarini aniqlash mezonlari asosini, turlarning asosiy hayotiy parametrlarini (soni, areali, yashash muhiti va hokozolar) tahlil qilish bo'yicha ilmiy ma'lumotlar tashkil etishi to'g'risida. Aynan shu parametrlarning turlar yashab qolishi uchun tahdid poyoniga yaqinligi, o'sha turlarning tabiatda yo'q bo'lib ketishi xavfi darajasini belgilashi haqida. 13- mavzu. O'zbekistonda muhofaza qilinadigan hududlar statistikasi Alohida muhofaza qilinadigan tabiiy hududlarning ekologik barqaror va ko'p qirrali tizimini samarali boshqaruv va mustahkam qonun himoyasi ostida tashkil etilishi, ushbu tizim O'zbekiston turdosh va ekotizilma xilma-xilligini munosib ifodalashi va mamlakat hududining kamida 10 % maydonini qamrab olishi haqida. 14- mavzu. O'zbekiston hayvonot va o'simliklari dunyosi xilma-xilligini saqlash O'zbekistonda umurtqali hayvonlarni saqlash bo'yicha bir nechta qonun hujjatlari bilan tadbir etiladi. Bularga "Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risidagi", "Tabiatni muhofaza qilish" to'g'risidagi	qonunlar, Oliy Majlisning "Qimmatbaho va yo'qolib borayotgan o'simlik va hayvonlarning muhofaza qilishni kuchaytirish, hamda ulardan foydalanishni tartibga solish" to'g'risidagi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Yovvoyi hayvonlar va o'simliklarni muhofaza qilishni kuchaytirish va ulardan foydalanishni tartibga solish" to'g'risidagi qarorlari va bundan tashqari bir nechta qonun va qarorlar haqida. III. Amaliy mashg'ulotlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi: 1. Bioxilma-xillikni asosiy tiplarini turlar bo'yli. 2. Bo'g'imoyoqlilar taksonomik guruxlarini turlar xilma-xilligi. 3. Umurtqali hayvonlar turlari xilma-xilligini nisbiy baholash. 4. Umurtqali hayvonlar turlarini ekosistema bo'yicha taqsimlanishi. 5. O'zbekistondagi noyob va yo'qolib ketayotgan hayvon turlari soni. 6. O'zbekiston Respublikasini muhofaza qilinadigan tabiiy hududlari. 7. Ekologik guruxlar bo'yicha qo'riqlanadigan hududlar maydoni. 8. Hayvonlar kolleksiyasi. 9. O'zbekiston ixtifaunasini tarkibi va kelib chiqishi. 10. O'rta Osiyo va O'zbekiston uchun endemik turlar. 11. Muhofaza hududlar statistikasi. 12. O'zbekiston tuban o'simliklari xilma xilligi. 13. O'zbekiston yuksak o'simliklari xilma xilligi. 14. Sudralib yuruvchilar xilma xilligi. 15. O'zbekistonda uchraydigan qushlarning xilma xilligi IV. Mustaqil ta'lim. Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular: 1. Yirik sut emizuvchilarni xilma- xilligini saqlashdagi muammolar. 2. Kamayib va yo'qolib borayotgan noyob sut emizuvchi xayvonlarni xilma-xilligini saqlash muammolari. 3. Suvda va botqoqlikda yashovchi xayvonlar xilma- xilligini saqlash 4. Yirtqich qushlarni xilma-xilligini saqlash muammolari 5. Ovlanadigan va undan ovchilikda foydalanadigan yirik faunalar va ularning muammolari. 6. Migratsiya yo'li bilan hayot kechiruvchi hayvonlarni xilma-xilligini saqlash muammolari. 7. Ixtifo fauna xilma – xilligi va uni saqlash. 8. Umurtqasiz xayvonlar xilma-xilligini saqlashdagi umumiy yo'nalish. 9. Xilma xillikni muammolari. Tabiatni ekologiya bilan bog'liqligi. Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi.
3.	V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar) Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

-Bioxilma-xillik fanining asoslarini mukammal bilishi, O'zbekistonning bioxilmaxilligini va ularning xususiyatlarini bilishi, O'zbekistondagi biogeografik zonalar va u erdagi biologik xilma-xillikni tutgan o'rni bo'yicha nazariy bilimlarni oladi; - magistrant kursi o'zlashtirish natijasida biologik xilma-xillikni saqlashga oid asosiy nazariy bilimlarga ega bo'lishi bilan bir qatorda, ushbu organizmlarni ajratish, ularning turlarini aniqlash va tarqalishi sabablarini hamda ularga qarshi kurash choralariga oid bilimlarni bilishi va undan foydalana olishi; "Bioxilmaxillik va uning muhofazasi" fanini o'rganish va O'zbekiston hududining bioxilmaxilligini farqlash, ularni kelib chiqishini tadqiq qilish haqida ilmiy bilimlar, amaliy o'quv va ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.	VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: • ma'ruza; • interfaol keys-stadilar; • amaliy (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar) • guruhlarda ishlash; • taqdimotlar qilish; • individual loyihalar; • jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
VII. Kreditlarni olish uchun talablar: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar va tushunchalar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha yozma ishini topshirish.	Asosiy adabiyotlar 1. Ўзбекистон Республикасининг Қизил китоби 1-2 том Тошкент, 2019. 710 б. 2. Бродский А.К. Биоразнообразие М.:Издательский центр «Академия», 2012. — 208 с. 3. Ричард Б. Примак. «Основы сохранения биоразнообразия» Издательство НУМЦ Москва, 2002. 140 б. Қўшимча адабиётлар 4. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажигимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураминз. –Т.: Ўзбекистон, 2017. 488-б. 5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида"ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони.

6. Богданов О.П.Редкие животные Узбекистана. Тошкент, 1992. 370 7. Биологик хилма-хилликни сақлаш. Миллий стратегия ва иш режаси. Тошкент. 1998. 133 б. 8. Мирабдуллаев М.И., Е.А.Бикова, Н.И.Жуманиёзова, Ю.А.Чикин. Хоразмининг ноёб хайвонлари. Тошкент, 2006. 9. Потапов И.В. Зоология с основами экологии животных. Москва, Академия, 2001. 10. M.Sh.Rahimov, Sh.A.Xalilayev, I.I.Abdullayev, Z.U.Elmuratova. Bioxilma-xillik. Darslik. Toshken. "Ma'rifat-2024" Ахборот манбаалари http: www.ziynet.uz. www. pedagog.uz www. maik.ru www.edu.ru	7. Fan dasturi Urganch davlat universiteti O'quv-uslubiy Kengashining 2024 yil . . .dagi .-sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan. 8 Fan modul uchun ma'sullar M.X.Bekchanova - UrDU, biologiya kafedras, b.f.f.d. dotsent.v.b. 9. Taqrizchilar : I.R.Avazmetova – UrDU, "Biologiya" kafedras, b.f.f.d. X.O'. Bekchanov – Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedras mudiri, b.f.d., dotsent
--	---

Mazkur o'quv dastur Urganch davlat universiteti O'quv-uslubiy Kengashining 2024 yil 29.06 dagi № 11 -sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan.

Mazkur o'quv dastur Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti Kengashining yig'ilishida muhokama qilinib, 2024 yil 22.06 dagi № 11 -sonli bayonnomaga asosan tasdiqlash uchun tavsiya etilgan.

Mazkur o'quv dastur "Biologiya" kafedrasining 2024 yil 22.06 dagi № 21 -sonli yig'ilish bayoni bilan ma'qullangan.

Akademik faoliyat va registrator

departamenti rahbari:

Fakultet dekani:

Kafedra mudiri:

Tuzuvchi:

G.R. Matlatipov

J.Sh.Ruzimov

Z.R. Tajiyev

M.X.Bekchanova